

Participarea protestatară și democrația reprezentativă în România postcomunistă

Alexandru Radu, Daniel Buti, *Statul sunt eu! Participare protestatară vs. democrație reprezentativă în România postcomunistă*, Ediția a II-a, adăugită, Editura Pro Universitaria, București, 2019

„Statul sunt eu!”, ediția din 2019, este o actualizare a unui volum anterior care s-a preocupat de studiul relației dintre fenomenul participării protestatare și conceptul de democrație reprezentativă. Astfel, dacă primul volum s-a aplecat asupra legăturii dintre cele două concepte, inventariind și analizând trei mari momente de participare protestatară în România după 1989 (mineriada din 1991, protestele din ianuarie-martie 2012 și protestele Colectiv din 2015), acest al doilea volum completează analiza fenomenului protestatar în România și cu manifestațiile #rezist din perioada 2017-2019.

Observând tendințe de scădere a prezenței la vot (formă de participare formală), dar și un profil civic mai degrabă neparticipativ al României postcomuniste (ONG-uri etc), autorii sugerează o schimbare de paradigmă în privința manierei în care cetățenii își exprimă și își urmăresc interesele. Astfel, participarea clasică (votul, implicarea în campanii etc) pare să tindă a fi înlocuită de o participare informală (semnarea de petiții, mitinguri, proteste etc).

Autorii precizează că, spre deosebire de alte forme de participare care urmăresc, de regulă, doar influențarea procesului de luare a deciziei, protestele reprezintă o formă specială de implicare cetățenească, având în vedere că unele manifestări de acest gen pot determina

schimbări politice majore, schimbări de echilibru, situate în afara mecanismelor instituționale dintr-o anumită țară.

În cazul României, dintre cele patru momente protestatare analizate, trei dintre ele au avut rolul de a produce schimbări politice majore, de guvern, în timp ce ultimul moment analizat, fenomenul #rezist, nu a produs același tip de consecințe. Trendul de schimbare în rândul preferințelor societare s-a reflectat, în acest din urmă caz, în alegerile europarlamentare din 2019.

Sub o formă narativ-istorică, autorii pun în context fiecare dintre cele patru momente protestatare, menținând în același timp atenția asupra identificării unui model specific de democrație reprezentativă în România.

Mineriada din 1991

În intervalul 24-28 septembrie 1991, Bucureștiul s-a aflat sub asaltul minerilor care au venit din Valea Jiului cu revendicări economice, sociale, dar și politice (demisia Guvernului Roman), determinate de refuzul premierului de a se deplasa în Valea Jiului, să poarte discuții cu el. Manifestațiile lor au devenit violente și au intervenit ciocniri între mineri și forțele de ordine. După asaltul asupra sediului Guvernului din 25 și 26 septembrie, premierul Roman și-a dat demisia, anunțul fiind făcut

pe 26 septembrie de către purtătorul de cuvânt al președinției, Alexandru Mironov. După două zile, minerii au părăsit Bucureștiul, lăsând în urmă 445 de persoane spitalizate, 3 morți și pagube materiale evaluate la 86 milioane de lei.

Chiar dacă, spun autorii, acest miting al minerilor poate fi cu greu încadrat într-o formă de participare protestatară specifică unei democrații, el a fost cuprins în analiză din perspectiva efectelor sale. Autorii consideră mineriada ca fiind o formă specifică de participare, ale cărei trăsături principale – caracterul de clasă, caracterul violent și caracterul ideologic – o apropie de ideea marxistă de revoluție, având o pronunțată componentă anticapitalistă. Cu toate acestea, pentru că efectele mineriadei au determinat înlocuirea Guvernului Roman, rezultat în urma alegerilor parlamentare din 20 mai 1990, cu Guvernul Stolojan, un guvern format majoritar din FSN, dar și din partide politice aparținând opoziției de la acea vreme, aceste proteste au fost analizate alături de celelalte momente protestatare postdecembriste.

Protestele din ianuarie-martie 2012 („Primăvara de la București”)

În ianuarie-martie 2012, un nou val de proteste s-a manifestat în București și în țară, determinat fiind de măsurile de austeritate adoptate de Guvernul Boc și amplificate de anunțul șefului sistemului de urgență din România de a demisiona – ca urmare a unui plan de reformare a sistemului de urgență anunțat tot de Guvernul Boc. Revendicările protestatare au fost, inițial, preponderent de natură socială (diminuarea pensiilor și a salariilor), și ulterior s-au transformat în revendicări politice – demisia Guvernului, a premierului și a președintelui Băsescu, care și-a asumat măsurile de austeritate.

Deși ca urmare a protestelor de stradă din 2012, Guvernul a făcut pași înapoi, retrăgând proiectul de reformă privind sistemul de urgență și venind cu

demisia ministrului de Externe Baconschi care îi etichetase pe protestatari „mahalaua violentă și ineptă”, protestele au continuat, cerând-se demisia guvernului și a președintelui. Era nevoie, așadar, de un gest radical, care avea să apară în februarie 2012, când Guvernul Boc și-a prezentat demisia.

Astfel, la începutul anului 2012, mișcările de protest au condus, pentru a doua oară după 1989, la căderea guvernului legitim ales la alegerile parlamentare din 2008. Schimbarea politică a fost una majoră prin demisia Guvernului Boc și prin instalarea, în mai 2012, a unui guvern USL, al opoziției parlamentare de la acea vreme (după căderea Guvernului Ungureanu).

Spre deosebire de mineriada din 1990, protestele anti-austeritate aveau loc într-un alt context în care România era deja membră a UE și acumulase deja o minimă experiență democratică. În cei 20 de ani de experiență democratică, guvernării și guvernării s-u menținut în interiorul conceptului de democrație reprezentativă clasică, în care eventualele tensiuni și dezechilibre de la nivelul relației dintre clasa politică și cetățeni au putut fi rezolvate prin forme de participare clasică: mersul la vot o dată la 4 ani. În acest context, protestele din 2012 au reprezentat prima formă veritabilă de participare civico-politică desfășurată într-un context democratic, motiv pentru care autorii au și numit aceste proteste „Primăvara de la București”.

Protestele din noiembrie 2015 din jurul fenomenului Colectiv („revoluția politică”)

Următorul val de proteste de anvergură s-a produs în luna noiembrie 2015, după ce în data de 30 octombrie, în Clubul Colectiv din București, în urma unui incendiu, au murit 64 de persoane iar alte 186 au fost rănite. Avea să fie cea mai mare catastrofă din istoria recentă a României și nemulțumirea socială nu a întârziat să apară. În data de 3 noiembrie, românii s-au mobilizat în stradă

cerând demisia primarului Piedone – primarul sectorului 4 în care se afla clubul în care a avut loc incendiul –, dar și a premierului Victor Ponta. A doua zi, Guvernul Ponta a demisionat. În ecuație a intervenit și președintele Iohannis ales cu un an în urmă și perceput ca un „președinte altfel”. Acesta a preferat să consulte, în vederea numirii noului premier, un nou actor și anume societatea civilă. Gestul președintelui, care era un reprezentant al statului, era o premieră după 1989 și traducea o criză de reprezentare, fiind o adevărată lovitură pentru așa-numita „democrație a partidelor”- partide puternic contestate de cetățeni, prin sloganuri precum „toate partidele, aceeași mizerie”, „parlament penal, marș la tribunal”. În urma consultărilor, premier a fost desemnat tehnocratul Dacian Cioloș care și-a alcătuit un guvern de tehnocrați ce avea să asigure continuitatea guvernamentală până la alegerile parlamentare din 2016.

Momentul protestatar din 2015 reprezintă, pentru partidele politice tradiționale, după un sfert de secol de dominație absolută, un eșec, acestea fiind nevoite, la presiunea străzii, să facă un pas înapoi. Protestele din jurul tragediei de la Colectiv au avut vocația de a produce, la fel ca protestele din 2012, o răsturnare de guvern, dar și o criză a partidelor politice, care au dominat scena politică după 1989. Totuși, dezideratele protestatate nu s-au materializat și la alegerile locale și parlamentare din 2016, partidele tradiționale împotriva cărora se protesta menținându-se în prim-planul politicii.

Fenomenul #rezist

În perioada 2017-2019, noi valuri de proteste anti-guvernamentale s-au desfășurat atât în București cât și în țară, pe fondul câștigării de către PSD a alegerilor parlamentare din 2016. Împotriva PSD se formase deja, încă de la protestele anterioare, o masă critică semnificativă. Pretextele pentru diversele momente protestatate din intervalul 2017-2019 au fost constituite de

preocuparea pregnantă a coaliției de guvernare pentru domeniul justiției: OUG 13 (ianuarie 2017) privind amnistia și grațierea, eliminarea președintelui din procedura de numire și revocare a procurorilor-șefi (august 2017), procedura de revocare a procurorului-șef al DNA, Laura Codruța Kovesi (februarie 2018), legile justiției (martie-iunie 2018), OUG 7/2019 (februarie 2019) etc. Fiecare dintre aceste acțiuni ale celor de la guvernare au fost urmate de valuri de proteste la care au participat zeci și sute de mii de oameni, revendicările fiind lupta împotriva PSD-ului corupt și demisia diverselor guverne PSD (Grindeanu, Tudose, Dăncilă). Un punct culminant al acestui fenomen auto-intitulat #rezist a fost dat de mitingul Diasporei din 10 august 2010, când protestul de la București s-a soldat cu violențe și intervenția brutală a jandarmeriei (452 de răniți).

Deși valurile succesive de proteste #rezist au fost foarte bine articulate și clare în revendicări, iar presiunea străzii a fost foarte mare, ele nu au avut efecte politice imediate, niciun guvern nefiind schimbat ca urmare a presiunii din stradă. Totuși, partidele politice parlamentare, mai ales PSD, au fost sancționate la scrutinul european din mai 2019, ascensiunea puternică a USR-PLUS materializând dorința de reînnoire a sistemului partidist din România.

Concluzii

Autorii arată că toate cele patru momente protestatate de după 1989 se aseamănă prin faptul că au prezentat toate forme de implicare neconvențională a cetățenilor în treburile publice. Cu toate acestea, Mineriada din 1991, protestele din 2012 și cele din 2015 se deosebesc de fenomenul #rezist atât prin caracterul lor cât și prin consecințele determinate. Astfel, Mineriada din 1991, protestele din 2012 și cele din 2015 au avut un caracter reactiv și emoțional, nefiind izvorâte din exprimarea conștientă, rațională a puterii demosului. Prin opoziție, fenomenul #rezist, deși a avut vârfurile sale de emoție și

efervescentă, a fost expresia unor acțiuni sistematice, durata lor extinsă făcând dificilă emoția colectivă drept pretext pentru acțiunea colectivă pe termen lung (aproximativ doi ani de zile). Aceste proteste au avut, de asemenea, o dimensiune programatică, principalele cerințe ale străzii fiind legate de valori, de justiție, un domeniu abstract, asociat unui stil de viață și unui mod de societate.

Trei dintre cele patru momente protestatate analizate (cu excepția #rezist), arată autorii, au depășit limitele conceptuale ale democrației reprezentative, prin faptul că toate au condus la schimbări de guverne, nelimitându-se la participarea politică cu scopul de influențare a deciziei. Din acest punct de vedere, atât Mineriada din 1991 cât și protestele din 2012 și cele din 2015 au făcut posibilă ideea că puterea se poate exercita și în stradă, în afara societății politice. În acest fel, Guvernul Roman a fost înlocuit de Guvernul Stoiljan în 1991, Guvernul Boc a fost înlocuit de Guvernele Ungureanu și Ponta în 2012, iar Guvernul Ponta și-a dat demisia în 2015, în urma presiunii străzii. Din această perspectivă, cele trei momente protestatate traduc mai degrabă forme de participare specifice democrației directe, îndepărtându-se de conceptul de democrație reprezentativă, specific cadrului instituțional românesc și care se materializează prin alegerea reprezentanților în cadrul alegerilor regulate.

Participarea protestatară este, într-un sistem democratic funcțional, un indicator al implicării cetățenilor în viața politică și un instrument de reglare a raporturilor dintre guvernați și guvernanți. Cu toate acestea, sunt de părere autorii, această formă de implicare nu se poate permanentiza într-o democrație reprezentativă. În acest tip de democrație, deciziile se iau într-un cadru instituțional, alegerile rămânând principalul instrument de validare a regulilor jocului democratic, prin care actorii politici sunt delegați să îi reprezinte pe votanți.

O altă trăsătură care face ca momentul protestatar #rezist să fie diferit

de celelalte trei valuri de participare contestatară a fost dată, după cum se arată în volumul recenzat, de consecințele sale, care nu au fost unele imediate și nu au condus la o schimbare politică majoră; guvernele Grindeanu, Tudose și Dăncilă au fost schimbate ca urmare a tensiunilor interne din cadrul partidului de guvernare (PSD), nu ca urmare a presiunii străzii. Trendul politic al acestui val de proteste s-a materializat prin votul de la alegerile europarlamentare din 2019, în urma cărora partidele din coaliția de guvernare (PSD+ALDE), considerate formațiuni clientelare, de tip office-seeking, au suferit o înfrângere semnificativă. Dimpotrivă, USR și PLUS, grupate în Alianța 2020, partide revendicate și percepute ca fiind partide anti-sistem, au obținut un scor important.

Prin faptul că cele trei mari momente de protest din istoria postcomunistă a României se află undeva la mijloc între democrația reprezentativă și democrația directă, **autorii au numit acest tip de regim o democrație semi-directă și au calificat-o ca fiind o formă de organizare sui-generis a societății românești** – un tip de regim în care puterea continuă să aparțină partidelor politice, dar în care crizele din raportul dintre guvernați și guvernanți sunt corectate de către cetățeni. Identificând, prin analiza fenomenului protestatar din România, această tipologie specific românescă, autorii precizează că ea urmează să fie însă confirmată în timp.

Demersul autorilor de a raționaliza și clasifica formele de participare protestatară în România după 1989 este unul inedit, acest gen de participare nefiind studiat de literatura de specialitate. Dacă formele clasice de participare, respectiv prezența la vot, implicarea în campanie electorale, militantismul, aderarea la un partid politic în România etc au făcut obiectul a numeroase studii, participarea de tip protestatar a rămas o zonă de eplorat.

Pe fond, pe lângă efortul de raționalizare și clasificare a participării protestatate din România de după 1989, demersul lui Aleandru Radu și Daniel

Buti are meritul de a analiza conceptul de democrație reprezentativă, nu doar din perspectiva teoretică, instituțională, așa cum este ea trasată în Constituție, ci și din perspectiva practicii politico-civice, în cazul de față.

Deși autorii spun tranșant că formele de participare protestatară care au ca finalitate schimbări politice majore, cum ar fi schimbările de guvern, nu sunt compatibile cu democrația reprezentativă, deși găsesc o denumire pentru situația de anomalie în care se înscriu protestele care se soldează cu schimbări politice majore (democrație semi-direc-tă), aceștia nu dezvoltă subiectul din perspectiva soluțiilor posibile pentru

corectarea unei astfel de anomalii. De fapt, autorii nu califică această incompatibilitate dintre schimbările politice majore și democrația reprezentativă drept o anomalie. Rămâne, astfel, deschisă întrebarea dacă această criză de reprezentare, dată de sistemul clientelar al partidelor politice românești și de dezechilibrul raportului dintre guvernanți și guvernați, ar trebui să aibă o rezolvare fie ea în zona modificărilor instituționale, în zona de reglaje informale (practici ale partidelor politice, de exemplu) sau de altă natură.

Ionela Gavril

[Independent researcher]